

SESO THO

TSHITWE 2022

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

KORANTA YA GRAIN SA YA BAHLAHISI BA NTSENG BA HOLA

Bahlodi ba 2022: Hodima terekere eo e ntjha ya John Deere 5075E ho dutse Flip Manoto. Ka pele ke Bheki Mabuza, Khuphukile Mazibuko le Joseph Mokaleng.

Nako ya ho keteka TSHE- BETSO e matla LE KATLEHO

KAMORA HO BA SIYO KA DILEMO TSE PEDI, LESTATSI LA MOKETE WA GRAIN SA LE ILE LA TSHWARELWA MANE NAMPO PARK KA LA 21 LWETSE. SEPHEO SA KETSAHALO ENA KE HO ANANELA BALEMIRUI BOHLE BA NTSENG BA HOLA BAO E LENG KAROLO YA LENANEO LA NTSHE-TSOPELE YA BALEMIRUI LA GRAIN SA ESITA LE BA IPA-BOTSENG MEKGAHLELONG YA BONA.

Letsatsi la Mokete ha le bontshe feela katleho ya ditjhaba tse fa-paneeng tsa Afrika Borwa, empa e bontsha hape le lerato la temo le leng eng ebile le kopanyang batho bohle ba ratang temothuo. Moya wa mokete le meaparo e kgahlang ka mebala ya botjhaba e apere-weng ke bohle ba nang le seabo e etsa hore ketsahalo ena e be sehlohlolo le ntlhagolo ya khalendara ya Grain SA.

Ba neng ba tlile ketsahalong ena e ne e le motlatsi wa letona la temo, ntshetsopele ya mahae le tlhabollo ya naha, Rosemary Nokuzola Capa, le baemedi ba tswang ho Lefapha la Temo, dikgwebo tsa temo, temo e hlophisitsweng, bophatlalatsi le mokga wa poraefete.

BAHLODI BA ITLHOMMENG PELE

Setjhaba sohle se ile sa ema ka maoto ha ho ne ho tsebiswa Molemi wa Selemo sa 2022 wa *Grain SA/Absa/John Deere Financial New Era Commercial*. Mapidinyana Phillip (Flip) Manoto o lema poone le sonobolomo ho 550 ha haufi le Lichtenburg mane North West. E bile setho sa Grain SA ka selemo sa 2016 mme o rupeletswe ke Du Toit van der Westhuizen. E bile ke setho sa 1 500 *Ton Club* ho tloha ka 2017. Flip le ntae ba na le polasi ya Lusthof haufi le Lichtenburg, moo boikemisetso ba ha ba bokamoso e leng ho atolosa le ho etsa dipetoho tse ngata. O thabetse dijalo tsa hona jwale, tseo a nahanang hore di tla thusa nakong ya sehla sa temo se thefutsweng ke komello.

Molemi ya apereng seaparo sa botjhaba e leng Bheki Isaac Mabuza o ile a phatlalatswa e le *2022 Grain SA Potential Commercial Farmer of the Year*. O ile a tataiswa ke mohokahanyi wa lebatowa e leng Jurie Mentz. Bheki, ya dulang polasing ya Donkerhoek haufi le Piet Retief mane Mpumalanga, o qadile ho jala poone ka 2007, empa sejalo sena ha se a tisa kotulo e hlatatseheng. Ka selemo sa 2014 o ile a ingodisa ho sehlopha sa thuto sa Grain SA mane Donkerhoek

mme hona ho ile ha tlisa phapano. Bheki o ile a re: 'Ke ithutile boitsebelo bo matla ba temo esale ke ingodisa sehlopha sena sa thuto'. O nyalane le Dududzile mme ba na le bana ba robedi. E moholo ho bona bohle e leng Siyabonga, o thusa ntatae mane polasing, ha ba bang ba kena sekolo. Motataisi wa hae e leng Jurie Mentz, o re Isaac o hodisa kgwebo ya hae ya temo selemo le selemo.

Joseph Tuelo Mokaleng, ya neng a tataiswa ke Du Toit van der Westhuizen, o ile a tlotlwa e le **2022 Grain SA Smallholder Farmer of the Year**. Joseph ha a so ka a sebetsa kae kapa kae haese masimong a motsana wa Morena haufi le Delareyville mane North West, moo ntaemoholo le ntatae ba neng ba iphedisa ka ho lema. O ile a tlohela sekolo ho sebetsa le ntatae, moo a neng a lema ka ditonki, ho fihlela Tuelo a kgona ho reka terekere ya Massey Ferguson. O ile a tswela pele ka temo ha ntatae jwale a se a tsofetse haholo hore a ka nna a sebetsa mme a ba a qeta thuto ya hae ya pele ya Grain SA ka selemo sa 2006. Esale ho tloha ka nako eo o ile a qeta dithuto tse fetang tse leshome, tse fapanang ho tloha ho paballo ya disebediswa ho isa ho tlhahiso ya poone e tswetseng pele le tsamaiso ya mebaraka.

Mohlodi wa **Grain SA/Absa/John Deere Financial Subsistence Farmer of the Year** ke Khuphukile Vinah Mazibuko, eo mohokahanyi wa hae wa ntshetsopele ya lebatowa e leng Graeme Engelbrecht.

Khuphukile o na le masimo mane lebatoweng la Dundee mane KwaZulu-Natal, moo a phelang le monna wa hae e leng Nsiyane, le bara ba bona ba babedi. Ke mohlakomedi wa setjhaba wa Lefapha la Bophelo bo botle empa o ne a iketsetsa temo boemong bo tlase ka boyena. O ile a ingodisa ho Grain SA ka 2015 mme esale ho tloha nako eo jwale a etsa temo ka phaello. Khuphukile haesale a ameha setjhabeng mme ha jwale o ruta balemirui ba lehae mabapi le tshebetsa ya ho se phethole lekote. O rata ho atolosa tshebetsa ya hae ya temo ya poone mme a iteke jwale kgwebong ya dikgoho.

RE A LE TLOTLA

Ngaka Pieter Taljaard, mohlanka e moholo wa phethahatso (*CEO*) wa Grain SA, o babaditse bohle ba thontsweng mme a toboketsa taba ya hore balemi ba robong ba fumaneng dikgau ba ingodiseditse 250 *Ton Club* (kuno e fetang R1 miliyone), ba 16 ba ingodiseditse 500 *Ton Club* (palo e fetang kuno ya R2 miliyone), ba babedi ba ingodisetsa 1 000 *Ton Club* (tjhelete e fetang R4,5 miliyone ya kuno), ba bane ba ingodisetsa 1 500 *Ton Club* mme ba bane ba ingodisetsa 2 000 *Ton Club* (R9 miliyone ya kuno).

Bahapi ba dikgau ba ingodiseditseng 1 500 *Ton Club* ke Paul Motlokoa, Johannes Setshego, David Nhlapo le Xolani Gumede.

1: *Motsamaisi wa mosebetsi, Ngaka Sandile Ngcamphalala, o ile a amohela ditho tse tšileng mme a toboketsa bohlokwa ba ho keteka katleho ya lenaneo lena le mosebetsi o matla wa bohle ba amehang. Sandile ke moetapele wa Ntshetsopele ya Balemirui, ya ikarabellang bakeng sa Phahama Grain Phakama, eo e leng lekala le ikemetseng la Grain SA.*

2: *Motlatsi wa letona la temo, ntshetsopele ya mahae le tlhabollo ya naha, Rosemary Nokuzola Capa, e ne e le sebui sa sehlooho.*

3: *Sebini se hlwahlwa sa Afrika Borwa, e leng Siki Jo-An, o ile a thabisa baeti ka dithatohatsi tsa dipina tse ratwang ke letshwele leo la batho tse kang African Dream, The Click Song le World in Union.*

4: *Sehlopha sa Mangaung Marimba Band se ile sa kenya moya wa mokete ha se fihla moo NAMPO Park.*

5: *Ba bang ba ditho tsa sehlopha sa Ntshetsopele ya Balemirui ba ile ba tadima ka motlotlo ha barutwana ba bona ba fumana kananelo. Ba emeng ka morao ho tlaha ho le letshehadi ke: Jurie Mentz, Graeme Engelbrecht, Luke Collier, Johan Kriel le Jacques Roux.*

Balemirui ba bane ba ingodiseditseng **2 000 Ton Club** ke Samuel Molo, Israel Motlhabane, Badge Skosana le Frans Mokoena.

Batshehetsi ba lenaneo lena ba kenyeletsa *Maize Trust, Oil and Protein Seeds Development Trust (OPDT), Bayer, South African Cultivar and Technology Agency (SACTA), SA Breweries (AB InBev), Kgodiso Development Fund (PepsiCo), Sasol Agricultural Trust* le *Sasol South Africa*.

Teboho e kgolo e lebiswa ho batshehetsi ba ketsahalo ena: *Absa, John Deere Financial, Bayer, Standard Bank, Hollard* le *DeKalb*. Bae- medi ba batshehetsi, Ngaka Langelihle Simela (molaodi wa ntshe- tsopele ya kgwebo, *Absa, AgriBusiness Centre of Excellence*), Fortune Mathiba (molaodi a ditshebeletso mane *John Deere Financial*) le Marthinus Looek (molaodi e moholo, *AgriBusiness* ho *Standard Bank*) ba ile ba phatlalatsa bahlodi mokgahlelong ka mong. ■

VALERIE CILLIERS,
MOHLOPHISI WA SA GRAAN/GRAIN

LENTSWE LA...

Ngaka Pieter Taljaard

HA RE BOELA RE TADIMA SELEMO SE SENG SA DIPHEPHETSO, KE MANG YA NENG A KA NAHANA HORE LEHLABULA LE MONGOBO KA HO FETISISA, NTWA E LWANWANG MANE UKRAINE ESITA LE PULA YA MARIHA E KA TLASE HO MOEDI O LEBELETSEWENG O MAHARENG, HO NE HO TLA NNE HO BUUWE KA TSONA LE KA 2022? *EISHH...* ENA KE YONA NTHO FEELA EO NKA E BUANG HA E LE MONA KE SITWA HO NAHANA HORE EBE 2023 YNA E RE TSHWARETSE ENG.

Ha motho a tadima maemo a jwale a lefatshe lohle, haholoholo moruo wa lebatowa la rona, hona ho hlile ho boela “phephetso”. Tshireletso ya dijo e dutse e le bothata ka hara kelello ya ka, mme ka hona haeba sena se sa lekana, 2023 le yona ka nnete e tla totobatswa ke ditlhophiso tsa dikgetho ka hohle lepatlelong la dipolotiki, mme hona ho tla sallana le maemo a indasteri ka boyona. Ena e fela e le polelo e sa kgotsofa- tseng e le ka nnete, empa taba ke hore tekanyetso ya phetoho e batle- hang ho kgema le ditlhoko tsa moreki le diphephetso, e fokola haholo.

Ha re tadima lehlakore la tlhahiso, thuto ya tlhahiso ya moruo e batla e thefutswe ke kगतello haholo – haholoholo e bakwa ke mathata a lefatshe lohle a motlakase (a itlhahisang haholo mona boemong ba lehae) esita le infoleishene bakeng sa moreki eo le yona e ntseng e eketseha ka ditlamorao tse kotsi le tse tshosang. Ke monyetla o lo- kileng ka ho fetisisa bakeng sa boradipolotiki ba ratang menyetla ho tshepisa bakgethi, ba seng ba hloka tshepo, dintho tse ke keng tsa etsahala. Na hoo ho fela ho le hobe hakaalo? E, empa re ntse re na le tshepo, re bona le ho lebella sephetho.

A monyetla le letsatsi la thabo leo re bileng le lona hape ho tshwa- ra Letsatsi la Mokete ka kgwedi ya Lwetsel! Ke mehoo ya diteboho le ditakaleto tsa mahlohonolo ho balemirui bohle ba ntseng ba hola mona Afrika Borwa – lona bohle le bahlodi. Ke ntho e makatsang ho mamela dipale tsa balemirui le ho ba le boiphihlelo ba diphetho – hona ke hona ho etsang hore re be setjhaba se atlehileng, se ipabotseng ka makgabane.

Ketsahalo ena e mpakela hore Grain SA e sebetsa ka matla le ka nepo le hore re hlola ntwana ena. Le ka ntle ho diphephetso tseo tsohle, ho bile le katleho e tswetseng pele ka hore mathata a lwantshwe ka ho otloloha hanghang. Leha ho le jwalo, hona ho bile bobebe feela ka lebaka la bongata ba “metsi a mohau” ao re hlohonolofaditsweng ka ona nakong e fetileng ya dilemo tse tharo tsa temo. Re leboha haho- lo bohle ba ileng ba ba le seabo ho atlehisa tsena tsohle.

Ha e le mona re kena nakong ya menyaka ya selemo le qaleho ya selemo se setjha (se qosang tjelete e ngata) sa ho jala, ha re hopoleng ho ba motlotlo le ho leboha ka tebelo ya mahlohonolo a mang hape. Lema masimo a hao ka tsela e nepahetseng kamoo o ka kgonang ka teng, Phahama Grain Phakama e se eka Modimo a ka ba le rona bohle.

– Ngaka Pieter Taljaard ke Mohlanka e Moholo wa Phethahatso wa Grain SA. ■

Thibelo ya lehola

e molemo bakeng sa bophelo ba dijalo

DIJALO TSOHLE DI THEFULWA KE HO TSEKISANA LE LEHOLA. LEHOLA HA DIJALO DI SA NTSE DI LE NYENYANE LE KA NKA 60% YA TLHAHISO YA DIJALO MME KA NTLE HO THIBELO YA LEHOLA, PALO ENA E KA FETA MONA.

TSHEBEDISO YA DITHIBELALEHOLA

Tshebediso e sa lokang ya dithibelalehola hangata e baka taolo e fokolang ya lehola le tshenyho ya dijalo. Mathata a mangata a ka qojwa ka ho latela ditaello tse hlahelang leiboleng. O qobellwa ka molao ho etsa jwalo, jwalo-kaha ho phatlaladitswe ho lesedinyana la mmuso la *Government Gazette*.

Ho molemo ho sebedisa sethibelalehola pele le kamora ho hlaha ha lehola. Ikopanye le moemedi wa heno wa lehae ho o thusa ka kgetho ya sethibelalehola se lokileng ka ho fetisisa bakeng sa polasi ya heno.

Tshebediso ya sethibelalehola ke ntho e hlokolotsi. Etsa bonnete ba hore sefafatsi se sebetsa ka nepo le hore difafatsi tse nepahetseng di a sebediswa. Ho molemo hape ho hlokomela ditaello tsa ho tswaka sethibelalehola. Ka tshebediso ya sethibelalehola sa *roundup*, ditaello tse nepahetseng tsa ho tswaka di hlokolotsi haholo.

Mabapi le poone nakong ena ya selemo, etsa bonnete ba hore o sebedisa sethibelalehola lekgetlo la bobedi. Tshebediso ena e tla fedisa lehola le hlahang hamorao. Dintlha tsa bohlokwa di a fumaneha webosaeteng ya *Agricultural Research Council (ARC)*.

Ho molemo ho sebedisa sethibelalehola pele le kamora ho hlaha ha lehola.

SONOBOLOMO

Sonobolomo e ameha haholo ke ho tsekisana le lehola, haholoholo kगतong ya bonyenyane ba yona. Haeba lehola le sa fediswa ka tshwanele nakong ya diveke tse qalang tse tshelletseng ho isa tse robedi kamora ho hlaha, ho ka ba le tahlehelo ya tlhahiso e ka fihlang ho 50%. Thibelo ya bohlokwa ka ho fetisisa e fihlilla ka ho sebedisa tshebetso e sebedisang metjhini le dikhemikhale.

- Lokisa masimo a hao ka nepo le ka botlalo pele le ka nako eo o jalang. Podiswa e hlophisitsweng hantle ha e etse feela bonnete ba ho mela hantle empa hape e theha maemo a hlwahlwa a dibolayalehola a dikhemikhale.
- Ho a utlwahala ho ka sebedisa sethibelalehola se ka bolayang jwang bo hlahang esita le ho thusa ho fedisa lehola le makala a matenya.
- Ha dipeo di qala ho hlaha di bile di fihla boemong ba bophahamo ba 15 cm, ho ka sebediswa 'lefokolodi' ho fedisa lehola le lenyenyane le holang – ka ho qolleha nakong ya dikarolo tse tjhesang tsa letsatsi.
- Haeba ho jalwa dijalo tsa *Clearfield*, etsa bonnete ba hore sethibelalehola sa *Clearfield* se a sebediswa ho ya ka dikgothaletso esita le mofuta wa sonobolomo e jalwang.

- Hamorao ha ho hlaolwa pakeng tsa mela ho ka etswa ka sesebediswa se nang le dikarolo tse mmalwa. Ereka dimela tse hlathilweng di hola ka boima kapa di sa hole ho hang, ho lokela ho se tebiswe hakaalo ha ho hlaolelwe e le ho qoba tshenyho e sa hlokeheng ya metso.
- Haeba ho tshwaneleha, dijalo tsohle tsa lehola la *khakhi* a di lokela ho tloswa pele ho kotulwa. Peo e kotutsweng hammoho le lehola la *khakhi* e ba le monko wa lehola leo mme e ka ba le boleng bo fokolang.

Ho molemo ho hopola hore sonobolomo e ameha kapele ka lebaka la tshwaetso ya *Atrazine*. Ho mofuta o mong a mobu o kang seloko se setsho, ditlamorao tsena tsa tshwaetso ya *Atrazine* di ka nna tsa tswela pele ho senya sonobolomo ka dilemo tse pedi tsa temo tse latelang. Moo sonobolomo e holang ka ho fapanjetsana le poone, dibolayalehola tse potlakang ho sebetsa di lokela ho sebediswa poone.

HO KUPETSWA HA DIJALO

Ho molemo haholo ho etsa bonnete ba hore dijalo di na le monontsha o lekaneng ka nako e tshwanelehang ya ho hola ha sejalo. Bakeng sa poone, menontsha yohle e lokela ho fumaneha kगतong ya makala a robedi. Mona ha se boemong boo semela se tla sebedisa monontsha empa ke nako eo se tla bontsha bokgoni ba ho ba le tjhai kapa tlhahiso ya sona. Etsa bonnete ba hore bonyane 15 kg ya *nitrogen* e a sebediswa bakeng sa tone ka nngwe e lebeletsweng ya poone. E tla be e thusa ho sebedisa *potassium* empa o lokela ho buisana ka yona le morekisi kapa moemedi.

Ka ho sebedisa mokgwa wa ho kupetsa dijalo ho ka rarolla bothata ba kgaello ya monontsha. Sebedisa baemedi kapa barekisi ho tseba haeba ho loketse ho eketswe monontsha kapa tjhe. Ho lekanya bokgoni ba tlhahiso ba sejalo, o molemo ho hlokomela bolepi ba maemo a lehodimo bakeng sa selemo seo sa temo ebe o se bapisa le monontsha o seng o sebedisitswe. Haeba tlhahiso e le betere ho feta kamoo ho lebeletsweng ka teng, eketsa haholwanyane kapa haeba tlhahiso e lebeletsweng e le nyenyane, o se ke wa sebedisa monontsha ho hang.

Laha ho le jwalo, ha ho tsotelehe hore qeto ke efe – etsa bonnete ba hore o tseba diqeto kapa ditlamorao ka lebaka la hore monontsha o mongata ho feta tekano o kotsi jwaloka monontsha o monyenyane ho feta tekano.

Bakeng sa sonobolomo, ho molemo ho sebedisa *nitrogen* hamorao kamoo ho ka kgonehang. Etsa bonnete ba hore mobu wa lehlathathe le letsopa, 10 kg *nitrogen* ho ya ka tone ya tlhahiso e a fumaneha. Sejalo se tla sebedisa nitrogen ena ho tlatsa dipeo eseng ho hlhisa semela se sehola. Bakeng sa mobu o nang le bongata ba 40 mg/kg *potassium* ka hara mobu, etsa bonnete ba hore bonyane 10 kg *potassium* ya tone ya tlhahiso e a fumaneha.

Ke taba ya bohlokwa ho buisana ka mokgwa wa ho tshela monontsha le morekisi kapa setsebi sa menontsha. ■

PIETMAN BOTHA,
MOTHUSI YA IKEMISETSENG WA TEMO

Tseba disenyi: *Sesamia*

DISENYI TSA *LEPIDOPTERAN* TSE JWALOKA *SE-SAMIA* DI BAKA TSHENYO E KGOLO MASIMONG A POONE, MME HONA HO QETELLA KA HO BAKA TAHLEHELO E KGOLO YA TJHAI KAPA KOTULO. HO FEDISA DISENYI TSENA ESALE PELE KA HO SEBEDISA DISEBEDISWA TSE TSHWANELEHANG, HO MOLEMO HORE BALEMIRUI BA HLE BA KGONE HO DI LEMOHA.

SEFATAKI SA KUTU SE MMALA O MOPINKI

Sesamia, e tsejwa betere e le sefataki sa kutu se mmala o mopinki, e fumaneha haholo mabatoweng a mabopong, *Lowveld* mane Limpopo le Mpumalanga, *North West* le dikarolo tsa kgutlotharo ya tjalo ya poone. Bophelopotoloho bohle ba sefataki sena sa kutu se mmala o mopinki bo fetoha pakeng tsa diveke tse tsheletseng ho isa ho tse leshome.

Ka tsela e tshwanang le ya sefataki sa *Chilo*, difataki tsa kutu tse mmala o mopinki di qala ho ithahisa e le dimmoto esale pele ka kgwedi ya Lwetse mme di na le meloko e neheletsanang e mehlano ka selemo. Dimmoto di mahlahahlaha bosiu mme di phela ka nako e pakeng tsa matsatsi a mabedi ho isa ho a 14. Dimmoto di batla poone ya pele e holang bakeng sa ho behela mahe le ho itshireletsa, le hoja ka nako e nngwe di kgetha haholo jwang bo botala.

Dimmoto tse tshohadi di behela dihlopha tse kgolo tse fetang mahe a 100, haholoholo pakeng tsa mahlaku kapa haufi le diqo tsa poone. Mmoto o le mong o motshehadi o ka behela mahe a fihlang ho a 1 000. Mahe ana a mmala o bosweu bo bosehla empa a a fifala pele a qhotswa matsatsing a tsheletseng ho isa ho a robong, mme hona ho laolwa ke semela seo a leng ho sona le maemo a motjheso le mohatsela.

Dibokwana tse hlahang di phunyeletsa ho kenella ka potlako ka hara mahlaka kapa diqo tsa poone, moo di tswelang pele ho ja le ho tswa ka hara semela haeba se se se hloka dijo tse lekaneng. Dibokwana tse di mmalwa o bosweu bo bosehla ka mmala, le mmala o ikgethang o mopinki. Kgato ena ya bophelo ba sebokwana e nka diveke tse tharo ho isa tse tsheletseng, mme kamora mona ho qaleha boemo ba mokone o iphelelang ka hara kutu kapa pakeng tsa makala.

Tshenyo

Sebakeng sa dipula tsa hlabula, ho fataka ho atile haholo nakong ya kgwedi ya Mphalane/Pudungwana ho dimela tse nyenyane tse runyang le ka Hlakola/Hlakubele ha diqo di se di le teng. Matshwao a pele a bonahalang a kenyeletsa tshenyo ya dihloohwana tsa dimela hobane dibokwana di fataka kutu ka ho otloloha ho kena ka hare, le ka ntle le ho senya makala. Tjalo ya dimela tsa pele ka hona ho nosetswa e na le hona ho hlaselwa ke sefataki sa kutu se mmala o mopinki.

PHEDISO YA DIFATAKI TSA MAHLAKA

O mong wa mekgwa ya ho fedisa disenyi tse ke ho sebedisa dikhemikhale, ka ho sebedisa dihlahiswa tse ngodisitsweng ka ho kgetheha kgahlano le difataki tsa mahlaka. Leha ho le jwalo, ho molemo hore taolo ka tsebediso ya dikhemikhale e kgema ka hloko le boikarabelo bo kenyeletsang mekgwa e hlokolotsi e tshwanelehang ya boipoloko, ho fetola dihlopha tsa dikhemikhale le ho fapatsa ka ditekanyetso tse gothaleditsweng ho ya ka mofuta wa sehlahiswa.

Ho jala mefuta e fapaneng ya poone ka ho sebedisa theknoloji e

thibelang dikokwanyana (mohlala, dijalo tsa *Bt*) ke mokgwa o mong wa tshireletso kgahlano le ho hlaselwa ke difataki tse tsa mahlaka. Bakeng sa ho atleha ho fedisa difataki tsa mahlaka le ho laola dikokwanyana ka tshwanelo hantle, ho molemo hore sebaka seo se jetsweng poone ya *Bt* se kenyeletse ho jalwa le ho ahwa ha thibelo kapa tshireletso e laetsweng.

Mefuta e meng ya taolo ho ya ka moetlo e kenyeletsa ho jala ka matsatsi a pele a mariha kapa esale pele nakong ya selemo e le ho totobatsa dibokwana tsa mariha kapa ho kupetsa mekone ka mobu, hobane dimmoto ha di rate ho fihla ka hodima mobu ha di qhotsa. Mekgwa e meng ke ya ho kenyeletsa phediso ya dimela kapa poone e ithahelang feela, kgetho ya mefuta e fapaneng e nang le thibelo, ho dumella dikokwanyana tsa bohlokwa ho ba le seabo le ho lekola masimo kgafetsa e le ho lemoha ho hlaselwa ke difataki tsa mahlaka esale pele ho na le ho di lemoha nako e se e ile. ■

CROPLIFE SOUTH AFRICA

Ho ba teng ha dibokwana tsa *Sesamia* ho bonahala hantle ka hara seqo sena sa poone.

Dibokwana tsa *Sesamia* ka hara lehlaka la tswekere.

Qoba kgonahalo ya dikotsi ka ho etsa kgetho e nepahetseng

KA NTLE HO DISEBEDISWA DIFE KAPA DIFE TSA HO FETOLA BOEMO, MOHLAHISI KE MOAMOHEDI WA THEKO FEELA. BAAMOHEDI BA THEKO BA NA LE KAGONAHALO TSE NGATA TSA KOTSI, JWALOKAHA THEKO EO O E FILWENG E SA NATSE DITSHENYEHLO TSA TLHAHISO, HA HO TSOTELEHE HORE MOLEMIRUI O FUMANA PHAELLO KAPA TAHLEHELO.

O mong wa mehopolo ya bohlokwa haholo temong ke bolaodi ba kgonahalo ya dikotsi. Haeba mohlahisi a rata ho dula a atlehile, mme a fumana phaello, o lokela hore ka tsela e jwalo a laole kgonahalo ya dikotsi. Sesebediswa sa bohlokwa bakeng sa ho laola mathata a ka hlahang ke ho etsa dikgetho – ho bua ka ho qolleha, ho beha kapa ho kopa ho etsa kgetho. Dikontraka tsena di tla ka theko e tsejwang ka hore ke tefoqonwana.

MAREO A LOKELANG HO TSEJWA:

- Asete e tshepilweng: Sehlahiswa se kang poone, dinawa tsa soya le koro.
- Tefoqonwana: Theko eo mohlahisi a e lefang ho reka kontraka.
- Theko ya tsepamo: Theko e tsepameng eo ka yona kontraka e ka etswang.
- Ntlha ya tekano: Ntlha eo ho yona theko e fetohileng ka mokgwa oo phaello e lekanang le tefoqonwana.

DIKGETHO

Kgetho ya ho rekisa ke kontraka e fang moreki tokelo empa eseng tlameho kapa qobello, ho rekisa asete e nngwe e itseng e tshepilweng (boemong bona, poone) ka theko e itseng le ka nako e itseng e beilweng. Sesebediswa sena se thusa balemirui ho itshireletsa kgahlano le ditheko tse theohang – empa molemirui o ntse a nahana hore ditheko di tla phahama, ka tsela e jwalo e mmaballa kgahlano le maemo a mabe a bofokodi. Haeba ditheko di theoha, boleng ba kgetho e beilweng bo a nyoloha.

Kgetho ya ho reka ke kontraka e fang moreki tokelo empa eseng tlameho kapa qobello ho reka asete e nngwe e itseng e tshepilweng (boemong bona, poone) ka theko e itseng le ka nako e itseng e beilweng. Sesebediswa sena se thusa beng ba malwala ho itshireletsa kgahlano le ditheko tse phahamang – empa monnga lelwala o ntse a nahana hore ditheko di tla theoha, ka tsela e jwalo e mmaballa kgahlano le maemo a phahamang. Haeba ditheko di phahama, boleng ba kgetho e beilweng bo a nyoloha.

Mohlala wa sebele

Ako nahane ka boemo ba selemo sena se latelang sa temo (2022/2023 selemo sa tlhahiso). Molemirui mane Mpumalanga o rera ho jala dihektara tse 50 tsa poone e tshela le ho reka disebediswa bakeng sa selemo sa ho jala ka Lwetse 2022. O bala hore disebediswa di tla ja

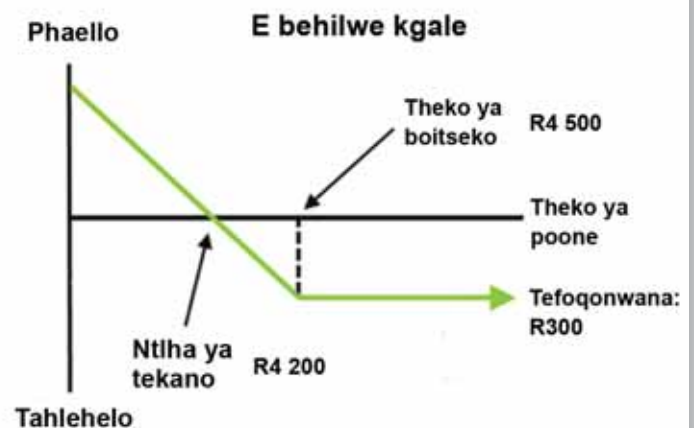
R21 000/ha. Tlhahiso ya dilemo tse leshome tse mahareng tsa poone e tshela ke 6 t/ha. Theko ya jwale bakeng sa kontraka ya kgwedi ya Phupu 2023 ke R4 500/tonne. Theko ya kgetho ya ho rekisa ke R300/tonne.

O filwe

- Sejalo: Poone
- Dihektara: 50
- Ditshenyehelo tsa disebediswa: R21 000/ha
- Tlhahiso e mahareng: 6 t/ha
- Tjhelete ya jwale ya kontraka ya Phupu 2023: R4 500/tonne
- Theko ya kgetho ya ho rekisa: R300/tonne

Ka ditheko tsa disebediswa tse jang R21 000/ha, ka theko ya R4 500/tonne, molemirui o lokela ho rekisa palo e ka bang 5 t/ha ho akaretsa ditshenyehelo tsa disebediswa. Hona ho bolela hore mohlahisi o tla reka kgetho ya ho rekisa ka theko e tsepameng ya R4 500/tonne, e tla mo qosa R300/tonne.

1 Kgetho e beilweng kgale.

Maemo (Setshwantsho sa 1):

- 1) Haeba ditheko di dula di ntse di le jwalo e le R4 500: Theko e fumanweng = R4 200 (R4 500 - R300). Molemirui o tla kwala boemo ba hae ebe o fumana R4 200, e tla arolwa ka tsela e latelang: Theko e tsepameng ya kgetho (R4 500) ho tloswa tefoqonwana (R300) ebe o rekisa poone ya hae mmarakeng ka R4 500/tonne.
- 2) Haeba theko e theohela ho R4 000: Theko e fumanweng = R4 200 (R4 500 - R300). Molemirui o tla sebedisa kgetho ya hae ho rekisa ka R4 500/t. Jwale o tla fumana R4 200/tonne, e arolwang ka ho sebedisa kgetho ya hae le ho rekisa poone ka theko e tsepameng ya (R4 500) ho tloswa tefoqonwana (R300).
- 3) Haeba theko e theohela ho R5 000 = R4 700 (R5 000 - R300). Molemirui ha a na sebedisa kgetho ya hae. O tla rekisa poone mmarakeng o bulehileng ka theko ya mmaraka (R5 000) empa o ntse a lokela ho lefa tefoqonwana (R300).

QETELLO

Dikgetho di thata ho ka utlwisisa empa d na le menyetla e mengata ho balemirui ka dinako tse ding ho sebetsana le kgonahalo ya kotsi, haeba di sebediswa ka nepo. Ho na le melemo le mathata a dikgetho, empa haeba di sebediswa ka mokgwa o nepahetseng, menyetla ya ho lahlehelwa haholo e fokotseha haholo. ■

CHRISTIAAN VERCUEIL,
SETSEBI SE SENYENYANE SA TSA
MORUO WA TEMOTHUO, GRAIN SA

BOIPABALLO PELE

Karolo ya 6

Ho boloka dikhemikhale ka hloko

DIKHEMIKHALE TSOHLE DI LOKELA HO NOTLELLWA MME DI BOLOKWE KA HARA DITSEHO TSA TSONA TSA SETHATHO ESENG KA HARA DITSEHO TSE SEBEDISWANG KA LAPENG. KAMEHLA O SEBEDISE DIKHEMIKHALE TSE NGODISITSWENG. DITSEHO TSE SE NANG LETHO DI LOKELA HO BOLOKWA SEBAKENG SE NANG LE MOYA O MONGATA MME DI TLOSWE KE RAKONTRAKA YA ANANETSWENG, MME DI SE SEBEDISWE HAPE MABAKENG A MANG A ITSENG.

Ditshwanelo tsa sebaka sa polokelo ke tsena tse latelang:

- Se lokela ho ba le moya o mongata.
- E lokela ho ba sebaka se notlelwang moo ho sa dumellwang batho ba sa tshwaneleng. Dikhemikhale tse nang le letshwao le lefubedu di lokela ho bolokwa ka thoko.
- Matshwao a poloko mabapi le diaparo tsa basebetsi le dinomoro tsa tshohanyetso a lokela ho pepeswa sebakeng seo sa poloko.
- Sesebediswa se thibelang mollo se lokela ho ba teng.
- Bokahodimo ba foluru bo lokela ho ahwa ka tsela eo bo ka bokellang 10% haholwanyane ho feta bongata ba dikhemikhale tse bolokilweng haeba ho ka ba le ho dutla ho etsahalang.
- Botlolo e hlwekileng e boemong ba mahlo le shawara ya tshohanyetso di lokela ho ba teng.
- 'Material safe data sheet' (MSDS) ya dikhemikhale e lokela ho ba teng. Basebetsi ba sebetanang le dikhemikhale ba lokela ho kwetlisetswa MSDS. Ha mosebeletsi a ile a sebetisa ka dikhemikhale mme a kula a iswa ngakeng, MSDS e tshwanelehang ya dikhemikhale tseo a neng a sebetisa ka tsona le yona e lokela ho fuwa ngaka.

Basebetsi ba sebetanang ka dikhemikhale ba lokela ho ba teng thupellong ya 'Tshwaro e bolokehileng ya dikhemikhale'. Thupello ena e lokela ho tshwarwa bonyane dilemong tse ding le tse ding tse pedi. Monnga mosebetsi o lokela ho hlophisa mokgwa o bolokehileng wa ho sebetisa le ho qoqa ka yona le basebeletsi ba hae.

Basebeletsi bohle ba sebetanang ka dikhemikhale ba lokela ho etsa teko ya bongaka ya selemo le selemo ke ngaka ya basebetsi. ■

CHARL SAAYMAN, MOTHUSI WA TSA BOPHELO BO BOTLE LE
POLOKEHO HO MEGA HEALTH AND SAFETY

PULA IMVULA

Bahlophisi

GRAIN SA: PRETORIA

PO Box 74087
Lynnwood Ridge
0040
■ 086 004 7246
■ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA LAOLANG

Dr Sandile Ngcamphalala
■ 082 862 1991 ■ Ofisi: 012 943 8296
■ sandile@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
■ 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8285
■ liana@grainsa.co.za

MOLEKANE HO TSA BOPHATLALATSI

INFOWORKS MEDIA PUBLISHING
Motlatsi wa mohlophisi - Louise Kunz
■ louise@infoworks.biz

Moetapele wa sehlopha - Johan Smit

■ 082 553 7806 ■ Ofisi: 018 468 2716
■ johan@infoworks.biz

Bophatlalatsi - Elizma Myburgh, Jesse Ross

Lenaneo la Grain SA

la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel
Foreisetata (Bloemfontein)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

Jerry Mthomboti
Mpumalanga (Mbombela)
■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8289 ■ Smangalisso Zimbili

Jurie Mentz
Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht
KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Liana Stroebel
Western Cape (Paarl)
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8285 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen
North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlangane

Luke Collier
Eastern Cape (Kokstad & Mthatha)
■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Cwayita Mpotyi (Mothusi ofising: Mthatha)
■ 078 187 2752 ■ umthata@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8277

PULA/IMVULA E FUMANEHA

KA DIPUO TSE LATELANG:

Sotho, English, Setswana, Sesulu le Seqhotsa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

THIS PUBLICATION IS MADE POSSIBLE
BY THE CONTRIBUTION OF THE MAIZE TRUST

MADE POSSIBLE BY
THE MAIZE TRUST

Lenaneo le fetolang bophelo

Pehelo

Hangata ho be ho ntse ho na le tse ngatanyana tseo o ka ithutang tsona

KGWEDI ya Lwetse e bile kgwedi ya mosebetsi o mongata bakeng sa sehlopha, mme e ne e kenyeletsa diketelo tsa balemirui, dikopano tse pedi tsa boithuto mane Breyten le Salubindza; diketelo tse tshelletseng mapolasing; diketelo tse 15 tsa dikolo le dithupello tsa kwetliso tse supileng.

Sehlopha sa Louwsburg se laolwang ke Jurie Mentz, se kopane le balemirui ba 16 mane Breyten, Mpumalanga. Dipuisano di ne di theilwe hodima diphephetso tse bileng teng ka nako e fetileng tsa nako ya temo e tletseng mongobo o mongata, esita le dijalo tse neng di dieha ho oma. Tabakgolo e ne e le ho etsa moralo wa nako e ntjha ya temo. Shadrack Mabuza ya tswang Bayer le yena o ne a le teng ho fa balemirui dikeletso.

Agnes Mndawa, mokwetlisi lenaneong lena, o ile a laola thupello e bitswang 'Introduction to dry-bean production' ho balemirui ba banyenyane mane Limpopo. Thupello ena e ile ya atlehiswa ke Oil and Protein Development Trust (OPDT). Mona ba neng ba le teng ba bontshwa kamoo o ka hlokomelang dintlha tsohle tsa mobu.

Mokwetlisi, Attie Louw o ile a hlalisa thupello e jwalo ho sehlopha sa balemirui ba Freistata mane Harrismith. E bile ya atlehiswa ke OPDT. Balemirui ba bileng teng thupellong ena ba ile ba ithuta kamoo ba ka etsang disampole tsa mobu ka teng.

DVD Food, Fibre, Life – Economics: What's in it for me? e bontshitswe barutwana ba Kereiti ya 12 ba 297 le barutwana ba Kereiti ya 9 ba 180 mane sekolong sa Sekondari sa Khula mane Komatipoort. Barutwana ba ithutile haholwanyane ka bohlokwa ba temo bophelong ba bona ba letsatsi le letsatsi. E bile ya ba bontsha mefuta e fapaneng ya mesebetsi eo ba neng ba ka e kgetha temong.

Re ne re le TENG MOO

NTLHAKGOLO ya Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemi, Letsatsi la Mokete le ne le tshwerwe ka Lwetse. Mona re fumana balemirui ba sebetsang ka thata ba ileng ba ba teng meketeng ena. ■

